

Foto omslag: een opname van de Loenense enk (foto Esther Aleman)

Op de achterzijde een detail van een kaart uit 1660 met 'de Nieuwe Silvolse beck' tussen de Silvolse korenmolen en de Loenense beek (Gelders Archief nr. 5447-1663-4-0001)

Foto titelpagina: een gouden hanger (bracteaat uit de periode 525 – 575 na Chr.) ø ruim 2,5 cm, gevonden in het Frankisch grafveld bij Loenen Vel. (Rijksmuseum voor Oudheden, nr. e1924-12-12-01)

Colofon

Uitgave: C. C. De Kool-Verhoog

Auteur: C. C. De Kool-Verhoog

Verantwoording van het kaartmateriaal:

Kadastrale, topografische kaarten en Bonnebladen licentie CC-BY Kadaster 2024

Ruimtelijke Informatie Viewer, Gemeente Apeldoorn

Paleis Het Loo

Zie ook de noten.

Vormgeving: Coco Bookmedia

Drukwerk: BoekenGilde

Eerste druk: oktober 2024

ISBN: 9789464915938

© 2024, C. C. De Kool-Verhoog

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

Niet altijd lukte het om rechthebbenden van gebruikt fotomateriaal te achterhalen.

Mocht iemand zich benadeeld voelen, gelieve hij contact op te nemen met de auteur via het adres czverhoog@kpnmail.nl.

LOENEN en ZILVEN

Sporen in een rijk verleden

Corrie C. De Kool-Verhoog

INHOUD

<i>Inleiding</i>	11
<i>Leeswijzer</i>	15
HOOFDSTUK 1	
HET ONTSTAAN VAN LOENEN EN ZILVEN	21
<i>Het nieuwe sleutelwoord: ijzer</i>	21
2015. Ontgraving aan de Dalenk in Zilven	21
2017. Ontgraving aan het Hameinde in Zilven	24
<i>Bodemvondsten in Loenen</i>	26
<i>Smittenbergen</i>	26
▲ <i>Hofstede De Smittenberg</i>	26
<i>Nieuw inzicht</i>	29
<i>De vroege middeleeuwen</i>	31
<i>Ijzerproductie</i>	31
<i>Ijzer beschermd</i>	32
<i>Rovers van over zee: ‘vikingen’</i>	33
De schenkingsakte van 838	34
“[...] in pago Felua in villa Luona et in villa Suluenda et...”	34
<i>Na de ruil</i>	40
<i>Een politieke noodgreep</i>	41
<i>Het rampjaar 882</i>	42
<i>Vikingsporen langs de IJssel</i>	42
De Sint Salvatorabdij in Prüm (D)	43
a. <i>De Prümer abdij: voor religieuze zaken</i>	44
b. <i>De Prümer hoven: betrouwbare enclaves in het Frankische rijk</i>	45
<i>De abdij verwoest</i>	46
<i>De veerkracht van de kloostergemeenschap</i>	46

‘De familia S. Saluatoris. que est in Saxonia’	48
Van Saxonia tot Zegenoord – herinnering aan de Saksen?	50
HOOFDSTUK 2	
SPOREN. PERIODE 1000 – 1543	53
<i>Historische achtergrond</i>	53
<i>Een nieuw elan</i>	53
<i>Twee informatie lijnen</i>	54
<i>Sporen in de administratie van de graven en hertogen van Gelre & Zutphen (ca. 1300-1543)</i>	55
Reinald I, graaf van Gelre en graaf van Zutphen (1255-1326)	55
<i>Ontginningen</i>	56
▲ <i>’t Goet te Huningh/Huyninck</i>	57
<i>Van graafschap naar hertogdom</i>	57
<i>Twee broers</i>	58
<i>Twee zusters</i>	60
<i>Groei van Loenen en Silvolden in de 14^e eeuw</i>	61
<i>De eerste molen</i>	61
<i>De tynsboeken van de hertogen</i>	63
<i>Twee kleine registers</i>	65
<i>Een los briefje van de pastoor van de Beekbergen</i>	66
<i>Sporen in de leenboeken van Prüm (1405 – 1543)</i>	67
<i>Het leven in de hoven</i>	68
<i>De Hof in Arnhem</i>	69
<i>De Hof van Voorst</i>	71
▲ <i>Het goed Wyllinchuys/Willinchuys</i>	72
▲ <i>Het goed Swavinck</i>	74
<i>De oudste leenbrief van Swavinck</i>	74
▲ <i>Het goed Ten Campe</i>	76

HOOFDSTUK 3	
GROEI. PERIODE NA 1543	77
<i>Historische achtergrond</i>	77
<i>Silvolden en Loenen in de boeken van de Gelderse Rekenkamer</i>	79
A. ‘Die Olde Wyllichuijs, nu Jan Staell’	80
<i>Afgescheiden delen van het Willinckhuys</i>	84
▲ <i>Hofstede Opten Ham</i>	84
<i>Tabaksteelt op de ham-acker</i>	84
▲ <i>Erve De Geer</i>	86
▲ <i>Erve ’t Leegjen</i>	87
B. Henrick Horstmans – ▲ <i>Het goed Ten Veen</i>	89
<i>Oude wortels</i>	89
<i>De schenking</i>	91
<i>Bethaniën-Hackfort-Marke van Loenerbosch</i>	92
▲ <i>Ten Veen werd ‘Modderkolk’</i>	95
▲ <i>De Kleine Modderkolk</i>	96
C. Braeckmans en Grypsgoeden	97
▲ <i>Van wie was het Braeckhuijs?</i>	98
<i>Het Braecksgoed van Isaack Muijs (▲ De Burggraef)</i>	100
<i>Het bezit van broer Jacob Muijs in Silvolden</i>	102
▲ <i>Heuermansgoed/Het Schaer</i>	103
▲ <i>Erve de Pol</i>	105
▲ <i>Erve De Kolck Zie ook onder D.</i>	106
▲ <i>Erve het Lechien</i>	107
D. Een goed van het Bethaniënklooster	107
E. Het Schaepsgoet	108
▲ <i>Halve Schaepsgoed (Basis) of Half Swavinck</i>	109
▲ <i>Schaepsgoed (A)</i>	111
<i>De helft van de helft</i>	112

F. Maes Dercx en Vrouw Haecx	114
▲ <i>Bloeitijd van herberg De Capel</i>	116
<i>De nadagen van herberg De Capel</i>	116
▲ <i>'Capels plaetse'</i> ¹⁵⁴	118
<i>Uiteenvallen van het goed De Capel</i>	119
▲ <i>De nieuwe Herberg de Kapel</i>	120
▲ <i>'De herberg daar de eykeboom op 't uythangbret staat geschilderd'</i> ¹⁵⁸	121
<i>Geschreven geschiedenis over Den Eikenboom</i>	122
<i>Nieuw perspectief</i>	125
<i>Silvolden en loenen in diverse archieven na 1543</i>	126
▲ <i>Het goed De Bruytbeek (Silven)</i>	126
▲ <i>De Deemshof</i>	128
▲ <i>Erve Het Ham-ende (Silven)</i>	129
<i>Veiling</i>	130
<i>Rietdekkers</i>	131
<i>Een familiebuurt</i>	133
▲ <i>De Boerboom (Silven)</i>	134
▲ <i>De Hoenderhutten en</i> ▲ <i>De Klomp</i>	135
<i>De familie Klomp</i>	137
<i>Een familie van kleermakers</i>	137
<i>1783, het jaar van de muurankers</i>	138
<i>Echtgenoot Gerrit Klomp niet van De Klomp</i>	139
<i>De ligging van de hoenderhutten</i>	139
▲ <i>Versteegs huisje (Silven) en</i> ▲ <i>De Roskam</i>	142
<i>Een jachthuisje</i>	143
<i>Het goed Ten Campe in Loenen (vervolg)</i>	145
▲ <i>Het goed Ter Buijten (Loenen)</i>	146
<i>Het goed Ter Buijten gesplitst: ▲ Bessemgoed en ▲ Het Blick</i>	146
<i>Vertelde geschiedenis en geschreven geschiedenis met elkaar in conflict</i>	147
<i>Brand</i>	150
<i>Het domein van de smid met</i> ▲ <i>De Bothoek</i>	151
<i>Ligging van de boerderijen</i>	156
Overzicht en tien deelplattegronden van Loenen en Zilven	158

HOOFDSTUK 4	
(DE) VELDHUIZEN	171
<i>Inleiding</i>	171
<i>Een omstreden grondverkoop</i>	172
<i>Tweespalt onder de geërfden van de Marke van Loenerbosch</i>	175
<i>Twee holtrichters</i>	175
<i>Het proces</i>	176
<i>De koop bezegeld</i>	178
Structuur van het landschap	179
<i>Marten Rutgersz. de Beer als waterbouwkundige</i>	179
<i>Pioniers op het veen ▲ De Snebbe</i>	180
<i>De aanhouder wint</i>	182
Groei	185
<i>Een nieuw krachtenveld</i>	185
<i>De grondverdeling</i>	186
De goederen van de familie Van Russel	188
▲ <i>Loenderveen</i>	189
<i>Loenderveen vererfd, verdeeld en verkocht</i>	189
<i>Van Loenderveen naar Modderkolk</i>	190
<i>Van Modderkolk naar De Grootte Modderkolk</i>	191
▲ <i>Klein Loenderveen</i>	193
▲ <i>Loenderveenhoek</i>	193
<i>Van brouwerij naar timmerschuur</i>	194
▲ <i>De Onderstal</i>	195
<i>De familienaam Onderstal</i>	196
▲ <i>De Hoeck</i>	197
De goederen van de familie Huijgen/Nies	198
<i>Het landgoed Veld- en Veenhuizen</i>	199
<i>Intermezzo. De ontwikkeling van de Veldhuizen in het licht van de tijd</i>	200

LEESWIJZER

Het eerste hoofdstuk beschrijft de sporen van menselijke activiteiten in en rond Loenen en Zilven tot het jaar 1000. Behalve aan de resultaten van archeologische onderzoeken wordt ruime aandacht gegeven aan twee belangrijke documenten: de schenkingsakte van graaf Rodgar uit 838 en de *Prümer Urbar*, een goederenlijst van de Sint Salvatorabdij in Prüm (D), waarvan het origineel in 893 werd opgesteld. Het volgende hoofdstuk beslaat het tijdvak tussen het jaar 1000 en 1543. Voor het gebruik van grond was ieder toen verplicht om elk jaar op een vast tijdstip een bedrag te betalen aan de eigenaar van die grond. Daardoor waren de oudste gegevens van boerderijen in Loenen en Zilven te vinden in de financiële administraties van de twee grote grondeigenaren daar: vanaf 1320 in die van de graven en hertogen van Gelre, en vanaf 1405 in de leenboeken van de St. Salvatorabdij in Prüm. Beide bronnen/archieven liggen in het Gelders Archief te Arnhem. De bronnenlijnen zijn naast elkaar gevolgd tot 1543.

Het jaar 1543 markeert de overgang van Gelre als zelfstandig hertogdom naar een ondergeschikt gewest Gelre. Dat werd toen deel van het grote rijk van keizer Karel V. De nieuwe landsheer liet de financiële administratie van de hertogelijke goederen overbrengen naar een nieuwgevormde Rekenkamer in Arnhem, waarna een reorganisatie van het financieel beheer volgde. De Gelderse Rekenkamer kreeg bij de volgende politieke ommezwaai naar een protestantse overheid ook het toezicht op de kloostergoederen (boerderijen) van Prüm. Dat was in 1580. Er zijn dan meer informatiebronnen.

De inhoudsopgave voor in het boek laat duidelijk zien, hoe die zijn gebruikt, maar belangrijker: welke boerderijen waar en wanneer aan het licht zijn gekomen. Voor zover mogelijk zijn ze (met hun afsplitsingen) gevolgd tot in de negentiende eeuw. Van de meeste begint daarna de 'oral history'. Die mondelinge geschiedenis is hier buiten beschouwing gebleven. Soms is er een uitschieter naar de tegenwoordige tijd. Het noordelijk deel van Loenen met de naam De Veldhuizen schreef zijn eigen verhaal. In 1634 kochten welgestelde Hollanders uit Naarden het Loenensche veen en het Slath met aansluitend het Silvensche veen. De grondtransactie leidde tot een

Afb. 3 Oostelijk deel van de opgraving aan de Dalenk in 2015 (foto Marian Zoet)

HET ONTSTAAN VAN LOENEN EN ZILVEN

HET NIEUWE SLEUTELWOORD: IJZER

2015. Ontgraving aan de Dalenk in Zilven

Voorafgaand aan de bouw van een woning in het Zilvense deel van Loenen werd in het najaar van 2015 het voorgeschreven archeologisch onderzoek verricht. De opgraving vond plaats aan de Dalenk tegenover naar men zegt 'de oudste boerderij van Loenen'. De verwachtingen waren hooggespannen. In de jaren 1933 en 1938 of 1939 waren op een paar honderd meter afstand van het bouwperceel al bij toeval prehistorische en ook merovingische vondsten gedaan. Eerst was bij het rooien van een perceel hakhout een kegelhalsbekertje uit de late bronstijd (1500 – 750 v. Chr.) tevoorschijn gekomen, en daarna nog een aantal urnen. Toen een paar jaar later twee metselaars op hetzelfde terrein grond moesten uitgraven voor de bouw van een schuur, en zij op een grote steen stuitten, bleek daaronder een grote urn te liggen. De archeoloog van de provincie Gelderland R.S. Hulst benoemde de urn als Merovingisch aardewerk uit de vierde eeuw.² Bij gerichter zoeken vond men onder hagen en in de tuin nog meer historisch materiaal uit die tijd. De aandacht voor de locatie groeide in 1970 verder na een artikel van archeoloog en historicus J.D. Moerman uit Apeldoorn, waarin hij melding maakte van een kleine hoop ijzerslakken die hij had aangetroffen aan de Dalenk, vlak aan de weg.³ Toen in 2013 de proefboringen op de bouwplaats ook nog een interessant resultaat opleverden, keek men een paar jaar later dus terecht vol verwachting uit naar wat de bodem zou prijsgeven.

Toch was ieder hoogst verrast over wat in de nieuwe bouwput aan de Dalenk werd opgegraven en blootgelegd. Het vondstmateriaal was zeer veelzijdig: intacte bodems van zeker vijf ijzerovens, twee afgebroken ijzerovens, een grote

Afb. 3.7 Hoenderrickken (foto CC)

▲ *Erve De Geer*

Het zaailand De Geer was in 1620 buiten medeweten van de leenheer afgescheiden van het Willickenhuis. Vandaar de boete voor eigenaar Herman Janssen Passer in 1727 toen dat honderd jaar later(!) aan het licht kwam. Daarna hield men zich op De Geer netjes aan de regels tot aan de afschaffing van het leenstelsel toe.

In 1825 bewoonden Jan van de Spreng en Antonia Capel het huis op De Geer. De achternaam ‘Van de Spreng’ bestond toen nog maar kort. Jan was de zoon van Hendrik Everts, en als jongetje had hij Jan Hendriks geheten. Maar sinds de Noordelijke Nederlanden waren ingelijfd in het Franse Keizerrijk, en de wetten van keizer Napoleon ook hier uitgevoerd dienden te worden, was zijn naam veranderd. Een van die wetten was de *Code Civil*, een soort van Burgerlijk Wetboek met regels voor een uniforme registratie van geboorte, huwelijk en overlijden van alle inwoners van het rijk, uit te voeren door het gemeentesecretariaat. Daarvoor moest ieder een vaste geslachtsnaam hebben. Wie er geen had, moest kiezen. Daarom had vader Hendrik Everts op 19 november 1812 waarschijnlijk in het nieuwe logement Den Eikenboom moeten verschijnen, waar de maire (burgemeester) Olivier G.W.J. Hacfort tot ter Horst zitting hield voor de officiële naamregistratie. Over het logement later meer. Hendrik’s keuze werd ingeschreven in het Register van Naamsaanneming. ‘Van de Spreng’ wilde hij heten. Die naam zou op zijn wens ook gaan gelden voor zijn drie zonen (Evert, Jan en Toon), twee dochters, en twee kleindochters. Al gauw schreef men ‘Van de Spreng’. Met inbegrip van de akte van

Hendrik Everts ondertekende de mairie zesenzeventig naamaktes van inwoners van de mairie (gemeente) van Loenen. Als deel van het Kanton Brummen omvatte die toen de buurschappen Loenen, Eerbeek en Coldenhoven. Zie de tabel achterin als Bijlage 1.

Het was duidelijk wennen voor de mensen, de vele nieuwe achternamen. Toen de Marke van Loenerbosch in 1826 de gemene grond van de Silvoldsche brink in verkoop bracht, noteerde de markeschrijver als een van de kopers 'Jan Hendriks van de Sprengé'. Volgens de naam-akte had de patroniem 'Hendriks' achterwege moeten blijven. Jan van de Sprengé (de tweede zoon van Hendrik) kocht een perceel van 83 roeden tegen zijn huis.⁹⁸

▲ *Erve 't Leegjen*

In 1727 werd ook duidelijk, dat er van het zaailand De Geer een deel was afgescheiden en daarop de hofstede 't Leeg(t)jen' was neergezet. Muurankers op de nog bestaande boerderij aan de Bergakkerweg verwijzen naar 1688 als mogelijk bouwjaar. Hij zal een vervanging zijn van een oudere hoeve op die plaats, want 'het erve Lechien' behoorde al in 1665 tot de nalatenschap van burgemeester Jacob Muijs uit Doesburg, die in dat jaar op 6 november was overleden.⁹⁹

Voor de afsplitsing en het verzuim van aangaan van leencontracten, kreeg ook eigenaar Jurriaen Meyer in 1727 een forse boete. Jarenlang was zijn pachter 'Hermen op het lichtien'. Het erf was enkele jaren eigendom van J.W.A. baron van Wijnbergen en daarna van diens zoon, tot het in 1781 overging naar Alard Wijnand Hackfort. De naam 't Leegjen' of 't Leegtjen' is afgeleid van de lage ligging, de laagte-leegte, en verbasterde in de volksmond tot 't Lichtje'.¹⁰⁰

Afb. 3.8 't Lichtje' met muurankers 1688 (foto R. Hardonk, 1955; CODA P-005834)